

OPĆE PRAVILO O IZBORU VRSTE I MJERE KAZNE

Članak se bavi općim pravilima za postupanje sudova prilikom izbora vrste i mjere kazne. Ovaj dio sudskog rada u procesu individualizacije kazne, prepoznat je kao jednako važan, ako ne i važniji od dijela koji se bavi utvrđivanjem krivnje. Ovaj problem odmjerne prave kaznenopravne sankcije počinitelju kaznenog djela predstavlja složeni intelektualni proces suđenja, koji ima svoja pravila. Neke od okolnosti koje sudovi u tom procesu razmatraju bile su dvojbene i sudska praksa je pokušala na njih dati odgovore. Ovaj članak ima primarni naglasak na odluke sudova o tome kako tretirati određene okolnosti koje su sudovi utvrdili tijekom kaznenog postupka i kakav je njihov značaj u procesu individualizacije sudske prakse. Izvor citiranih odluka su brojne publikacije koje se bave objavljivanjem pregleda sudske prakse.

Svaka država, kao zakonom uređen sistem vlasti, propisuje određena ponašanja koja prepoznaje kao nedopuštena. Ovisno o težini povređivanja zaštićenog dobra, država aktivnošću zakonodavca propisuje koja od takvih apstraktnih povreda zaštićenog dobra se smatra kaznenim djelom. Da bi određeno ponašanje moglo biti tretirano kao kazneno djelo, ono osim što mora kao takovo biti propisano u zakonu također mora imati propisanu i količinu društvenog prijekora tj. kaznu u određenim okvirima.

* sudac Vrhovnog suda Republike Hrvatske

Kazneni postupak kao opću svrhu¹ ima za cilj utvrđenje pravila kojima se osigurava da nitko nedužan ne bude osuđen, a da se počinitelju kaznenog djela izrekne kazna ili druga mjera uz uvjete koje predviđa zakon.

Već ovaj propis ukazuje na jasno traženje zakonodavca da se u zakonitom postupku sa istom pažnjom utvrđuju odlučne činjenice, kako one koje se odnose na utvrđenje postojanja obilježja kaznenog djela, tako i one koje se odnose na proces individualizacije kazne. Manjkavosti u utvrđivanju odlučnih činjenica imaju za posljedicu opravdanost žalbenog osnova zbog nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja. Izostanak navođenja razloga u pisanom otpravku presude koji su rukovodili sud prilikom odmjeravanja kazne tj. izostanak utvrđenja koje su to olakotne, a koje otegotne okolnosti cijenjene po sudu, ima za posljedicu bitnu povredu odredaba kaznenog postupka na koju je drugostupanjski sud dužan paziti i po službenoj dužnosti.

O značaju utvrđivanja odlučnih činjenica važnih za odmjeravanje kazne optuženiku, u više odluka očitova se i Vrhovni sud Republika Hrvatske kako u pojedinim presudama, tako i prepoznavši ovaj problem kao posebno značajan svojim pravnim shvaćanjem proširene sjednice Krivičnog odjela Vrhovni sud Republike Hrvatske od 17.06.1985. koje glasi:

"Činjenice na kojima se temelji odluka o kazni odlučne su činjenice pa se one moraju utvrditi s istim stupnjem izvjesnosti kao i činjenice o kojima ovisi odluka o krivnji i pravnoj oznaci djela. U razlozima presude mora se određeno navesti kojim dokazima su utvrđene činjenice o kojima ovisi odluka o kazni te razloge zbog kojih sud uzima da one zaista postoje. Kad sud ublažuje kaznu primjenom čl. 38. toč. 2. i čl. 39. OKZRH (sada čl. 57. Kaznenog zakona²), dužan je u smislu odredbe čl. 347. st. 8. ZKP (čl. 359. st. 8. Zakona o kaznenom postupku³), posebno navesti razloge na osnovi kojih je našao da su utvrđene olakotne okolnosti "osobito olakotne" i da kaznu zbog toga treba ublažiti."

Govorimo li o kazni, ona je svakako odraz društvenog prijekora. Sama količina prijekora može biti promatrana kao apstraktni prijekor tj. zakonom propisana kazna za apstraktno kazneno djelo i konkretni prijekor tj. sudskom odlukom izrečena kazna optuženiku za koga je utvrđeno da je svojim radnjama ostvario obilježja kaznenog djela. Tim konkretnim prijekorom se u osuđujućoj presudi izražava "društvena osuda zbog počinjenog kaznenog djela, utječe na počinitelja da ubuduće ne čini kaznena djela, utječe na sve ostale da ne čine kaznena djela i da se primjenom propisanih kazni utječe na svijest građana o pogibeljnosti kaznenih djela i pravednosti kažnjavanja njihovih počinitelja⁴".

Proces odmjeravanja konkretnog društvenog prijekora predstavlja proces individualizacije kazne počinitelju kaznenog djela koji biva proglašen krivim i kod kojega postoje uvjeti za izricanje kazne.

¹ čl. 1. st. 1. Zakona o kaznenom postupku

² opaska autora

³ opaska autora

⁴ Čl. 50 Kaznenog zakona

Proces individualizacije kazne ne smije biti shvaćen kao mehanički proces primjene zakonske norme u odnosu na konkretnog optuženika. U takvom procesu individualizacije kazne sudac osim što je dužan voditi računa o zakonskim okvirima za izricanje kazne te općim pravilima o izboru vrste i mjere kazne, u obavezi je i odgovarajuće vrednovati sve te okolnosti i zatim prema počinitelju kaznenog djela izreći primjerenu kaznenopravnu sankciju. Izričitu odredbu o tom pravilima sadrži čl. 56. Kaznenog zakona, koji u st. 1., uz uvjet kaznenih okvira propisanih zakonom, traži da se pri procesu odluke o vrsti i visini kazne vodi računa o stupnju krivnje, pogibelnosti djela i postizanju svrhe kažnjavanja, dok u st. 2. i primjerice navodi koje se to okolnosti mogu smatrati olakotnim odnosno otegotnim prilikom odmjeravanja kaznenopravne sankcije

STUPANJ KRIVNJE

Razmatrajući pitanje stupnja krivnje temeljno polazište je ono kako ga određuje Kazneni zakon. On osim dva osnovna oblika krivnje – namjera i nehaj, za svaki od ovih oblika razlikuje i dva podstupnja. To su izravna⁵ i neizravna⁶ namjera te svjesni⁷ i nesvjesni⁸ nehaj.

Odredbe posebnog djela Kaznenog zakona propisuju da određena kaznena djela mogu biti počinjena samo sa namjerom, dok druga mogu biti počinjena kako sa namjerom tako i nehajno. Dakle u svakom od opisanih slučajeva moguća je gradacija stupnja krivnje kod počinitelja kaznenog djela, bilo da se ona kreće u rasponu izravna ili neizravna namjera, bilo da je njen raspon od izravne namjere do nesvjesnog nehaja⁹. O tome u kojem obliku krivnje sud utvrđuje postupanje optuženika u značajnoj mjeri ovisi i odluka o primjeni određene vrste i visine kazne.

Ova razlika predstavlja temeljno razlikovanje stupnja krivnje kod počinitelja kaznenog djela i svoju osnovu ima u samom Kaznenom zakonu. Pri tome sud ne smije pogriješiti time što bi optuženiku kako otegotnu okolnost uzeo namjeru kao oblik krivnje sa kojim je kazneno djelo počinjeno, ako je upravo taj oblik krivnje obilježje kaznenog djela za koje ga proglašava krivim. O tome Okružni sud Zagrebu u svojoj odluci broj KŽ-260/81:

⁵ Počinitelj postupava s izravnom namjerom kad je svjestan svog djela i hoće njegovo počinjenje

⁶ Počinitelj postupava s neizravnom namjerom kad je svjestan da može počiniti djelo pa na to pristaje.

⁷ Počinitelj postupava sa svjesnim nehajem kad je svjestan da može počiniti djelo, ali lakomisleno smatra da se to neće dogoditi ili da će to moći spriječiti

⁸ Počinitelj postupava sa nesvjesnim nehajem kad nije svjestan da može počiniti djelo, iako je prema okolnostima i prema svojim osobnim svojstvima bio dužan i mogao biti svjestan te mogućnosti.

⁹ valja imati u vidu da je sud ovlašten, krećući se u granicama činjeničnog opisa kaznenog djela stavljenog na teret optuženiku, utvrđivati radi li se o blažem obliku krivnje nego li je on opisan u optužnom aktu. Promjena na teže tj. utvrđenje suda da bi se radilo o težem obliku krivnje nego li mu je ovlaštenu tužitelj stavio na teret optužnim aktom nije dopuštena.

"Sastavni dio zakonskog obilježja određenog krivičnog djela, ne može se, sam za sebe, uzeti u obzir kao otegotna okolnost pri odmjeravanju kazne, jer bi se tada ta okolnost dvostruko vrednovala: jednom kao element krivičnog djela a drugi put kao relevantna za odluku o kazni."

te Županijski sud Koprivnica u svojoj odluci broj KŽ-82/98 od 19. svibnja 1998. godine:

"Kada je prvostupanjski sud prilikom odmjeravanja kazne okrivljeniku zbog počinjenog kaznenog djela iz čl. 206. st. 1. KZRH kao otegotnu okolnost uzeo njegovo postupanje s umišljajem prilikom izvršenja djela, tada je na štetu okrivljenika povrijedio Kazneni zakon, jer se spomenuto kazneno djelo može počiniti samo s umišljajem koji predstavlja objektivno obilježje tog djela i koje se kao otegotna okolnost ne smije uzimati u obzir prilikom odmjeravanja kazne."

Prilikom ranije izloženog tumačenja sud ne smije biti restriktivan. Naime, iako zakonski okviri kaznenog zakonodavstva u Republici Hrvatskoj poznaju samo ranije opisane oblike krivnje, ukupno ponašanje optuženika koje se teoretski može svrstati u *dolus praemeditatus* tzv. predumišljaj također mogu biti osnova za drugačije vrednovanje krivnje određenog počinitelja.

O tome Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci broj KŽ-904/70 od 18. lipnja 1970. godine:

" Ne stoji prigovor optuženika da mu se zrelo i dugotrajno razmišljanje nije moglo uzeti kao otegotna okolnost, budući da bi to, po njegovom mišljenju predstavljalo elemente namjere kao subjektivno obilježje samog kaznenog djela. Naprotiv, sadržaj namjere, kao subjektivno obilježje kaznenog djela iscrpljuje se u svijesti o svom djelu i njegovom htijenju, odnosno u svijesti o mogućnosti nastupanja zabranjene posljedice i pristajanja na njezino nastupanje. Prema tome, zrelo i dugotrajno razmišljanje, odnosno odlučivanje o počinjenju kaznenog djela, izlazi izvan nužnih okvira i ukazuje na veći intenzitet zločinačke volje kod počinitelja i njegove odlučnosti za počinjenje djela, kao i na veći stupanj kaznene odgovornosti takvog počinitelja, pa ta okolnost svakako u smislu čl. 38. KZ dolazi u obzir kao otegotna okolnost pri odmjeravanju kazne."

Naravno, sudska praksa kada govori o stupnju krivnje ne ograničava se jedino na zakonska razgraničenja oblika krivnje sa kojim je određeno kazno djelo počinjeno. Pri ocjeni stupnja krivnje sud je u mogućnosti voditi računa i o brojnim drugim elementima koji se ukazuju važnim za određivanje vrste i mjere kaznenopravne sankcije.

Čest je slučaj utvrđivanja doprinosa oštećenika samom počinjenju kaznenog djela, pa ovisno o tom doprinosu drugačiji je i stupanj krivnje samog počinitelja kaznenog djela. Upravo ova okolnost može biti od značaja za utvrđivanja stupnja krivnje počinitelja, a samim time i odlučna za odmjeravanje vrste i visine kazneno pravne sankcije. Međutim, doprinos oštećenika mora biti u izravnoj vezi sa počinjenjem kaznenog djela i ne smije se procjenjivati kao doprinos oštećenika okolnost koju bi predstavljalo bilo kakvo nepropisno ponašanje samog oštećenika. Vaza između nepropisnog ponašanja oštećenika i postupaka optuženika kojim ostvaruje kazneno djelo mora biti izravna. O tome Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci broj KŽ-798/82:

" Važna činjenica za utvrđivanje stupnja krivične odgovornosti počinitelja prometnog delikta svakako je i pitanje postoji li ili ne i u kojem opsegu doprinos oštećenika

kao sudionika u prometu da se nesreća dogodila. Pogrešno je, međutim, pravno stajalište da takav doprinos, relevantan za stupanj krivnje optuženika, postoji već zato što je, suprotno prometnim propisima, oštećenik upravljao biciklom u javnom prometu pod utjecajem alkohola. Sud je, naime, utvrdio da takva oštećenikova nepropisna vožnja, inače, nije imala nikakav utjecaj na to da optuženik svojim automobilom naleti na njega."

te Vrhovni sud republike Hrvatske u svojoj odluci KŽ-1153/83 od 27.12.1984.

"Trebalo imati na umu da su i same žrtve nesreće pridonijele toj nesreći kad su se pristale voziti motornim vozilom kojim je upravljao očito vrlo umoran optuženik. "

te u odluci Vrhovnog sud Republike Hrvatske broj KŽ-1002/77 od 31. kolovoza 1978. godine:

"Činjenica da se optuženik upustio u vožnju na molbu i inzistiranje oštećenih koji su znali da je optuženik pijan pa su, prema tome, pridonijeli nastanku prometne nesreće, jest olakotna okolnost."

Međutim, valja voditi računa i o situacijama kada doprinos oštećenika može biti sadržan u obilježju kaznenog djela za koje optuženik biva proglašen krivim, kada ponovno takav doprinos sud nije u mogućnosti cijeliti kao olakotnu okolnost. O tome Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci broj I KŽ-639/91 od 24. lipnja 1992. godine:

"Prilikom odmjeravanja sankcija počinitelju krivičnog djela ubojstva na mah, nije se mogao uzeti u obzir optuženiku oštećenikov doprinos kao olakotna okolnost, jer je takvo oštećenikovo ponašanje već sadržano u kvalifikaciji djela koje je zbog toga i postalo tzv. privilegirano ubojstvo."

Postupanje oštećenika kao objektivni element kaznenog djela gleda se i kroz moguće utvrđenje postupanja optuženika u prekoračenju granica nužne obrane. Takvo postupanje oštećenika koje je dovelo do postupanja optuženog u granicama prekoračenja nužne obrane nije moguće bez ograde tretirati kao olakotnu okolnost. Međutim, valja imati u vidu da na subjektivnoj strani počinitelja kaznenog djela, različit je stupanj njegove krivnje ovisno o stupnju prekoračenja granica nužne obrane. Postoji sigurna razlika u stupnju krivnje optuženika kada on prekoračujući granice nužne obrane poduzme manju kriminalnu aktivnost, ali kojom već ulazi u sferu kaznenog djela, nego li kada je to prekoračenje znatno. Koliki je stupanj njegove krivnje u okvirima kaznenog djela počinjenog u prekoračenju granica nužne obrane ocjenjuje sud prilikom donošenja odluke o kazni ovisno od slučaja do slučaja i nije moguće utvrditi za ovu situaciju opće pravilo.

O tome Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci KŽ-420/53:

"Prekoračenje granice nužne obrane dolazi do izražaja u procesu odmjeravanja kazne, a je li će ovo prekoračenje imati za posljedicu ublažavanje kazne ovisi i od mjere prekoračenja"

Također, stupanj krivnje optuženika kao jedan od elemenata u procesu individualizacije kazne, moguće je ocjenjivati i u odnosu na afektivno stanje samog počinitelja kaznenog djela u koje ga je dovelo postupanje oštećenika. Jasno je da afekt, uz ostvarenje ostalih zakonskih pretpostavki kako to traže zakonski opis kaznenih djela ubojstva odnosno tjelesne ozljede počinjenih na mah (čl. 92. i čl. 100. Kaznenog zakona) može predstavljati okolnost koja će činiti i sastavnicu utvrđenja počinjenja kaznenog djela na mah. Utvrđeni afekt na strani počinitelja sud može

cijeniti i kao olakotnu okolnost počinitelju kaznenog djela, ali samo osnovnog kaznenog djela ubojstva odnosno teške tjelesne ozljede, a ne privilegiranih oblika počinjenih na mah.

O tome Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci broj KŽ-2764/63 od 15. studenog. 1963. godine:

"Kod utvrđivanja stupnja kaznene odgovornosti nije dovoljno da se ocjenjuje afektivno stanje počinitelja kaznenog djela u vrijeme počinjenja djela samo sa stajališta propisa čl. 136. KZ (čl. 92 Kaznenog zakona¹⁰), već kada nađe da to stanje nije bilo takvog intenziteta da bi predstavljalo jaku razdraženost u smislu čl. 136. KZ (čl. 92 Kaznenog zakona¹¹), potrebno je da postojeće afektivno stanje ocjenjuje kod odmjeravanja kazne."

Opisani pregled sa odlukama sudova jasnim ukazuje na koji način i u kojim oblicima su sudovi dužni voditi računa o stupnju krivnje na strani počinitelja kaznenog djela kao jednom od temeljnih odrednica u procesu individualizacije kazne. Osim ovog elementa zakonodavac traži od suda da prilikom individualizacije kazne vodi računa i o pogibeljnosti kaznenog djela koje je optuženik počinio.

POGIBELJNOST KAZNENOG DJELA

Govorimo li o pojmu pogibeljnosti kaznenog djela, isti pojam ne smijemo zamijeniti sa općim stupnjem nedopuštenosti ponašanja kojim se rukovodio zakonodavac kada je označio određeno ponašanje kaznenim djelom. Naime, naravno da svako ponašanje koje je zakonodavac označio kazneno djelo nosi u sebi značajan stupanj pogibeljnosti, zbog čega je i svrstano takvo apstraktno ponašanje u kategoriju kaznenih djela.

U kaznenopravnom smislu tijekom procesa individualizacije kazne pogibeljnost kaznenog djela sud je dužan promatrati u kontekstu konkretnog postupanja odrađenog počinitelja kaznenog djela i u tom postupanju ocijeniti stupanj pogibeljnosti njegovih radnji, kako sa aspekta samog počinitelja kaznenog djela tako i sa aspekta ocjene društva o utvrđenom postupanju.

O tome da pogibeljnost kaznenog djela svakako predstavlja jedan od elemenata u procesu individualizacije kazne Županijski sud Zagreb u svojoj odluci broj KŽ-2274/90 od 30. listopada 1990. godine:

"Ukazivanje na to da sud prvog stupnja nije smio otežavajućim uzeti težinu počinjenog djela i njegovu društvenu opasnost (jer se radi o zakonskom biću djela), nije prihvatljivo jer jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra (težina djela), istaknuta je kao okolnost koju sud treba ocijeniti prilikom odmjeravanja kazne u čl. 37. OKZRH, dok stupanj društvene opasnosti, kao materijalni element krivičnog djela (koji nužno mora biti sadržan u svakom konkretnom krivičnom djelu), može biti izražen u različitom intenzitetu (stupnju društvene opasnosti), od onog neznatnog koji isključuje postojanje krivičnog djela, pa do onih izraženih koji ukazuju na više ili manje izražen stupanj opasnosti za društvo."

¹⁰ opaska autora

¹¹ opaska autora

Stupanj društvene opasnosti određenog djela sud nužno ocjenjuje, on i predstavlja element koji je, kao odraz kaznene politike društva, zastupljen u odabiru one kazne koja se, u okviru raspona propisane kazne za konkretno djelo, pokazuje odgovarajućom cilju kažnjavanja."

Pogibeljnost kaznenog djela u sudskoj praksi u sudskoj praksi promatrana je i kroz naročit odnos počinitelja kaznenog djela u odnosu na žrtvu. Naime, upravo u tom segmentu moguće je zaključivati o posebnoj, većoj pogibeljnosti kaznenog djela, različito ovisno o tome tko je žrtva počinjenog kaznenog djela. O tome Vrhovni sud Republike Hrvatske u odluci broj KŽ-691/88 30. kolovoza 1988. godine:

"Suprotno tvrdnjama u žalbi, optuženikovo ponašanje upućuje na njegovu bezobzirnost, te okolnost da je pokušao ubiti vlastitog sina može biti samo otegotna okolnost i nikako ne može govoriti u prilog ublažavanju kazne, kako to žalitelj pogrešno smatra."

Također, o istom Vrhovni sud Republike Hrvatske u odluci broj I KŽ-786/93 20. siječnja 1994. godine:

"Kod krivičnog djela silovanja iz čl. 79. st. 1. KZRH, značajna je otegotna okolnost da je optuženik počinio djelo na štetu djevojke koja je imala svega petnaest i pol godina, dok je optuženik tada bio star preko 26 godina, dakle, 11 godina stariji. S obzirom na to, te činjenicu da je djelo počinjeno u manjoj sredini, vrlo su izraženi zahtjevi generalno preventivnog djelovanja, drugostepeni sud ocjenjuje da se svrha kazne neće ostvariti minimumom kazne zatvora, koja je propisana za to djelo, pa je preinačio presudu i optuženika osudio na kaznu zatvora u duljem trajanju."

Osim do sada obrađenih elemenata u procesu individualizacije kazne, sud je dužan uvijek voditi računa da izrečena kazna počinitelju nije odmazda društva za počinjeno kazneno djelo, već ona ima svoju svrhu.

SVRHA KAŽNJAVANJA

Svrhu kažnjavanja definira čl. 50 Kaznenog zakona kada kaže

"Svrha kažnjavanja je da se uvažavajući opću svrhu kaznenopravnih sankcija izrazi društvena osuda zbog počinjenog kaznenog djela, utječe na počinitelja da ubuduće ne čini kaznena djela, utječe na sve ostale da ne čine kaznena djela i da se primjenom propisanih kazni utječe na svijest građana o pogibeljnosti kaznenih djela i pravednosti kažnjavanja njihovih počinitelja."

Govoreći o svrsi kažnjavanja, ona može biti promatrana sa pozicija društvene zajednice, ali jednako tako i sa pozicije svakog konkretnog počinitelja kaznenog djela.

Promatra li se njena svrha sa pozicija društvene zajednice, kaznenopravna sankcija mora biti "određen signal" društvenoj zajednici kako sudovi kao jedan od nositelja vlasti u državi gledaju na počinitelje kaznenih djela. Kaznena sankcija morala bi biti takva da jača društveni moral i odvraća moguće buduće počinitelje kaznenih djela od upuštanja u aktivnosti kojima bi ostvarili obilježja kaznenog djela.

Pojam individualizacije kazne u sebi obuhvaća prvenstveno utvrđivanje kazne koja bi bila primjerena određenom počinitelju kaznenog djela. Govoreći u tom dijelu o svrsi kažnjavanja, kaznenopravna sankcija mora biti primjerena upravo određenoj

osobi počinitelja. Ovo utvrđenje sud provodi ocjenom svih okolnosti koje postoje na strani počinitelja, razvrstavajući ih u kategorije olakotnih i otegotnih okolnosti. Upravo o njihovom značaju i međusobnom odnosu ovisiti će i postizanje svrhe izrečene kaznenopravne sankcije prema počinitelju kaznenog djela sa ciljem da utječe na počinitelja toga kaznenog djela da "... ubuduće ne čini kaznena djela".

Brojne su okolnosti koje sud utvrđuje i o njima vodi računa, te ih već i sam Kazneni zakon u čl. 56. st. 2. primjerice navodi i to

- stupanj krivnje,
- pobude iz kojih je kazneno djelo počinjeno, - jačinu ugrožavanja ili povrede kaznenim djelom zaštićenog dobra,
- okolnosti u kojima je kazneno djelo počinjeno, - okolnosti u kojima je počinitelj živio prije počinjenja kaznenog djela i usklađenost njegova ponašanja sa zakonima,
- okolnosti u kojima živi i njegovo ponašanje nakon počinjenog kaznenog djela,
- odnos prema oštećeniku i naknadi štete prouzročene kaznenim djelom te
- ukupnost društvenih i osobnih uzroka koji su pridonijeli počinjenju kaznenog djela.

U praksi sudova okolnosti kojima se obrazlaže odluka o kaznenopravnoj sankciji predstavlja "najtanji" dio sudske odluke. Obrada samo ovih, taksativno navedenih primjera, bila bi dostatna za valjanu analizu i ocjenu opravdanosti izrečene kaznenopravne sankcije. Vrlo često one su obrađene u daleko manjem broju, a u nastavku navesti ću samo neke karakteristične, o kojima je bilo rasprave i u dosada objavljenom sudskoj praksi.

O priznanju i osobnim okolnostima Županijski sud Zagreb u svojoj odluci KŽ-141/98 od 12. siječnja 1999. godine kaže:

"Nema pravo državni odvjetnik kad tvrdi da priznanje okrivljenika nije pridonijelo utvrđenju kaznenog djela, kada se iz obrazloženja pobijane presude vidi da prvostupanijski sud nije saslušavao svjedoke, jer je priznanje okrivljenika bilo određeno i potpuno. Također nema pravo ovaj žalitelj kad tvrdi da se zdravstveno stanje okrivljenika i njegove obiteljske prilike te izraženo kajanje ne mogu ocijeniti kao olakotne okolnosti, kad su prijašnji život okrivljenika i njegovo ponašanje nakon počinjenja djela okolnosti koje će sud po zakonu uzeti u obzir kod izbora vrste i težine kaznene sankcije."

Pitanje ranije neosuđivanosti predmet je razmatranja odluke Vrhovnog sud Republike Hrvatske broj KŽ-240/90 od 20. lipnja 1990. godine:

"Ne može se prihvatiti tvrdnja javnog tužitelja da ne može egzistirati tvrdnja suda prvoga stupnja o neosuđivanosti optuženika (stranih državljana), jer to u postupku nije ničim dokazano. Naprotiv, javni tužitelj nije ničim doveo u pitanje njihovu osuđivanost, pa ovi optuženici nisu dužni dokazivati svoju neosuđivanost, već je to dužnost javnog tužitelja ukoliko smatra suprotno. Stoga je sud prvoga stupnja osnovano uzeo osuđenima da su neosuđivani jer je to pretpostavka za svakog građanina, pa i za optuženike, čije se nepostojanje mora dokazivati."

Vrlo često sudovi obrazlažući odluku o kaznenopravnoj sankciji koriste argument kajanja i priznanja optuženika. O tome Vrhovni sud Hrvatske u svojoj odluci broj KŽ-1131/83 od 20. ožujka 1984. godine:

"Kajanje i priznanje ne mora uvijek biti olakotna okolnost. Ističe se da je pravilno postupio sud prvoga stupnja kada iste okolnosti nije ocijenio kako to zagovara žalitelj, jer optuženik nije izrazio kajanje, a ni priznanje koje bi se moglo ocijeniti kao olakotno. Naime, da je kajanje ocijenio tako, potrebno je da ga prate odgovarajućim radnjama počinitelja, koje bi utjecale na umanjenje pretrpljene boli kod rodbine ili samog oštećenika oстане li živ. Takvo kajanje optuženik, kako slijedi iz spisa, nije učinio. Isto tako, budući da optuženik negira namjeru, ne stoji ni njegova tvrdnja da je djelo iskreno priznao."

U pravilu sudovi okolnost očinstva ili majčinstva tretiraju kao olakotnu okolnost na strani počinitelja kaznenog djela. Taj pristup u pravilu je i ispravan, no ne postoji automatizam u utvrđenju da bi obiteljski status u kome se utvrdi da je netko otac ili majka maloljetne djece, samo po sebi predstavljalo i olakotnu okolnost konkretnom počinitelju kaznenog djela. O tome Vrhovni sud Hrvatske u svojoj odluci broj KŽ-87/86 od 06. rujna 1988. godine:

"Činjenica da je optuženik biološki otac dvoje male djece, sama po sebi, ako optuženik djecu ne uzdržava i ne brine se za njih, ne predstavlja olakotnu okolnost."

Pitanje naknade štete od strane optuženika oštećeniku već je i primjerice navedena kao jedna od značajnih okolnosti o kojoj je sud dužan voditi računa u procesu individualizacije kazne. Međutim, kada govorimo o naknadi štete od strane optuženika ona mora biti realna. O tome Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci broj I KŽ-806/91 od 29. siječnja 1992. godine:

"Volja da se naknadi šteta na koju se poziva u žalbi optuženik, osuđen na četiri godine zatvora, zato što je u 1990. godine pronevjerio 494.438 dinara i time učinio krivično djelo pronevjere iz čl. 229. st. 3. KZH, je isprazna tvrdnja koja se ne može uzeti u obzir kao olakotna okolnost."

Neka osobna svojstva također mogu imati poseban značaj u procesu individualizacije kazne. U nekim slučajevima ta osobna svojstva mogu biti tretirana kao olakotna okolnost, a u nekim drugim to svojstvo im se ne može pripisati. O tome Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci broj I KŽ-192/94 od 01. rujna 1994. godine:

"Okolnost da je optuženik, koji je proglašen krivim zbog krivičnog djela ugrožavanja javnog prometa, policajac, ne može se smatrati osobito olakšavajućom okolnosti, već bi se prije mogla cijeniti suprotno, budući da ta okolnost povećava stupanj subjektivne krivične odgovornosti optuženika kao osobe s posebnim znanjima o sigurnosti prometa, a optuženik je unatoč tih saznanja skrivljeno kršio osnovne prometne propise o brzini i time isključivo sam skrivio tešku prometnu nezgodu."

Ponašanje počinitelja nakon počinjenja kaznenog djela je okolnost koju sud promatra pa sve do vremena pravomoćnog presuđenja. Čest je primjer da sudovi u svojim presudama obrazlažući blaže kažnjavanje optuženika navode njegovu "korektno držanje pred sudom". Ova okolnost doista može biti tretirana kao olakotna okolnost, no ne i uvijek kako to obrazlažu prvostupanjski sudovi. O tome Vrhovni sud Hrvatske u svojoj odluci broj KŽ-405/89 03. travnja 1990. godine:

"Optuženik u žalbi predlaže da mu se izrekne još blaža kazna zbog njegovog navodno korektnog držanja pred sudom, što se ne može usvojiti, jer šutnja pred sudom ne može biti ocijenjena korektnim držanjem. Ali, dakako, nije ni otežavajuća okolnost, pa je takvom nije smatrao ni prvostupanjski sud."

Da bi određena okolnost koja nije na strani samog optuženika bila vrednovana otegotnom okolnošću, počinitelj kaznenog djela je dužan biti svjestan te okolnosti. Izostanak te svijesti dovodi do toga da ista okolnost ne može biti vrednovana otegotno. O tome Vrhovni sud Hrvatske u svojoj odluci broj KŽ-1014/86 od 17. ožujka 1988. godine:

"Pogrešno je sud prvoga stupnja utvrdio postojanje otegotne okolnosti u konkretnom slučaju, koje bi se očitovale u tome što je pokojni oštećenik bio jedinac, jer ta objektivna činjenica nije mogla biti obuhvaćena sviješću optuženika, budući da se oni nisu prije poznavali. Takva objektivna okolnost, prema tome, ne može biti otegotna počinitelju djela koji za nju nije znao."

Svrhu kažnjavanja treba promatrati i u kontekstu vremena kada je kazneno djelo počinjeno i kada se izriče kaznenopravna sankcija. Zasigurno nije isto izriče li se prijekor kroz kaznu za počinjeno kazneno djelo kratko nakon što je kazneno djelo počinjeno ili sa značajnim vremenskim odmakom. Ova okolnost ima odraza kako u odnosu na samog počinitelja kaznenog djela tako i na smisao prijekora društvene zajednice zbog počinjenog kaznenog djela.

Okolnosti izložene u ovome radu samo predstavljaju jedan dio naznaka o čemu je sud sve dužan voditi računa prilikom izbora odgovarajuće vrste i mjere kaznenopravne sankcije tj. o čemu je dužan voditi računa u procesu individualizacije kazne. Već je istaknuto da je često ovaj dio najlošije obrađen i obrazloženi dio presuda iako u njemu sud treba pokazati svoj odnos prema počinitelju kaznenog djela izričući mu svoj konkretni prijekor za počinjeno kazneno djelo, krećući se u granicama apstraktnog prijekora kako je to predvidio zakonodavac.

Brojni su razlozi za takav pristup sudova, no za valjano obavljanje društvene funkcije suđenja koja je povjerena sudovima kao jednim od nositelja državne vlasti, sudovi moraju voditi računa da se njih rad ne iscrpljuje samo u segmentu utvrđivanja odlučnih činjenica radi utvrđivanja je li neka osoba počinitelj kaznenog djela ili nije, već je njihov značaj još veći u dijelu odmjeravanja kaznenopravne sankcije prema osobi za koju su utvrdili da je počinitelj kaznenog djela. Niti zakon, a niti sudska praksa ne prave razliku u potrebi utvrđivanja odlučnih činjenica, a zatim i obrazlaganja svojih stavova na temelju utvrđenih odlučnih činjenica kada se radi o utvrđivanju krivnje u odnosu na proces utvrđivanja primjerene kaznenopravne sankcije.

Smisao ovoga članka je ukazati na karakteristične segmente kojima se sudovi bave u procesu utvrđivanja i vrednovanja okolnosti koje su važne za odmjeravanje kazne počinitelju kaznenog djela.

Kako je ova problematika prisutna od vremena od kada sudovi sude i osuđuju, to je značajan dio prakse koja je prikazana u ovom radu, neovisno o tome od kada su odluke iz kojih su citirani pojedini dijelovi, još uvijek aktualan.